

ПОЛЬСЬКІ ОБРІЇ БОГДАНА ЛЕПКОГО

Польські обрії Богдана Лепкого окреслювалися найрізноманітнішими чинниками, однак вирішальними були: національна толерантність, повага до культури народу-сусіда і нетерпимість до вибриків польських шовіністів, яка іноді ставила письменника перед необхідністю вдаватися до рішучих ультимативних кроків.

Як особистість Б.Лепкий сформувався під впливом відданих праці для українського народу земляків, що були гордістю національно свідомої Бережанщини, – свого батька о.Сильвестра Лепкого, відомого в літературі під псевдонімом Марко Мурава, Дам'яна Савчака, Андрія Чайковського, Тимка Старуха, Омеляна Короля, для шлифування ж особистості творчої – чи не найбільше важив потужний і всеохопний авторитет Івана Франка¹. Беручи, однак, до уваги, що тогочасне бережанське оточення не було мононаціональним, маємо всі підстави говорити і про польські впливи на світогляд Богдана Лепкого.

Уже в ранньому дитинстві з розповідей матері майбутній письменник довідується про польське повстання 1863 р., під час якого його дід о.Михайло Глібовицький переховував у своєму домі знайомих повстанців². Значною мірою саме завдяки польським сільським інтелігентам – латинському парохові з Біща Максиміліану Тчінському та його співробітникові Францішкові Мрочинському, засланому аж на Бережанщину за надмірне філософствування, що, очевидно, межувало з вільнодумством, – Б.Лепкий ще з дитинства отримав глибокі знання польської і світової літератур, а також європейської філософії: у Тчінського хлопець позичав книжки з його особистої бібліотеки; розмови з Мрочинським стали для Богдана джерелом знань про європейську філософію від Арістотеля до Шопенгауера³. Мабуть, саме ці контакти були для Б.Лепкого першими уроками національної толеранції, оскільки розмови в селі парох Тчінський та його помічник вели українською мовою.

Такою ж школою національної толерантності та виrozumіlostі у справі українсько-польських стосунків стала для Б.Лепкого бережанська гімназія, очолювана в ті часи Матеушем Куровським, який "не

робив між учнями національних ні релігійних рижниць"⁴. У гімназії не було чвар на національному ґрунті, щотижня два гімназійні хори – польський і український – давали концерти, щороку організовувалися міцкевичівський та шевченківський вечори⁵. Б.Лепкий згадує, що лише поява Сенкевичевого "Огнем і мечем" зруйнувала цю ідилію.⁶

Полоністичні зацікавлення Лепкого-гімназиста не могли не вплинути на його власну творчість. Польська критика закидала значно пізніше Лепкому-поетові наслідування поезії К.Тетмайера, А.Опмана, М.Конопницької⁷. Без сумніву, певні елементи наслідування, зокрема М.Конопницької – улюбленої поетеси Б.Лепкого, – характерні для його ранньої поезії, причому спричинені вони не стільки намаганнями писати *à la* Конопницька, скільки одними й тими ж реаліями тогочасного життя – обезземеленням селян, їх еміграцією на американський континент тощо. Саме ці реалії лягли як в основу поеми М.Конопницької "Пан Бальцер в Бразилії", так і в основу поетичного дебюту Б.Лепкого – вірша "В світ за очі", опублікованого 1895 р. у тижневику "Зоря". І хоч цей поетичний первісток досить оригінально відтворював специфічні риси українського, а не польського села, навіть Владиславу Оркану не вдалося захистити українського приятеля від анонімного злостивця – автора статті "Tajemnice ruskiej poetycznej twórczości". Вірш надовго зник з поля зору літературної критики⁸.

З ім'ям М.Конопницької пов'язаний початок не лише поетичної, а й наукової діяльності Б.Лепкого. Його перша літературна розвідка "Magia Kopornicka. Szkic literacki", опублікована у "Звіті дирекції Бережанської гімназії за 1897/1898 pp.", була відзначена нагородою Міністерства освіти Австро-Угорщини.

"Важко сказати, – писав молодий дослідник із Бережанської гімназії, – чи мова Конопницької є музикою, власне відносно розуміння Верлена чи щодо трохи відмінного розуміння Стефана Малларме, чи до своєї незрівняної простоти доходить вона дорогою мистецтва, чи мистецькою є завдяки власне тій своїй незрівнянній сільській простоті, але безсумнівно, що від часів Словацького і Країнського жоден з польських поетів не дійшов до такого чудового малярства і пластики слова"⁹. Знаменита мистецька "незрівнянна простота", що так імпонувала Б.Лепкому, з часом стає прикметною ознакою і його власних творів. Згадаймо хоч би шедевр "Журавлі"...

Численні публікації віршів, оповдань, перекладів, перші проби пера в драматичному жанрі (театр "Руська бесіда" поставив його п'єсу "За хлібом"), наукові дослідження засвідчили, що рідні Бережани ставали затісними для молодого таланту. І як тільки в Кракові відкрили лекторат української мови та літератури, вибір упав саме на Богдана Лепкого, який з перших днів свого перебування в старовинній культурній столиці Польщі розгорнув широку діяльність на ниві українсько-польського взаємопорозуміння. "Краків – тодішній центр польської науки і культури з бурхливим громадським життям – був наче контрастом тихим Бережанам, та душа письменника прагнула цього, і він активно поринув у його вир"¹⁰. Із цим твердженням М.Ільницького не можна не погодитися. Б.Лепкий, крім того, що з головою поринув у викладацьку роботу в гімназіях ім.Собеского та св.Яцка, а дещо пізніше в Ягеллонському університеті, фактично взяв на себе ті обов'язки, що їх в дипломатичних місіях виконує культурний аташе, і став своєрідною ланкою між українською громадою Кракова і Східною Галичиною, між польськими митцями й українською богомою.

Б.Лепкий активно співпрацює зі "Слов'янським клубом", створеним групою польських інтелігентів (Л.Василівський, Ю.Третяк, М.Здзеховський, Т.С.Грабовський, С.Яблонський, Я.Лось)¹¹, що ставили собі за мету організацію українсько-польської співпраці й національне примирення. Саме Б.Лепкий (як найавторитетніша в Кракові постать з українського середовища) своєю доповіддю "Василь Стефаник", що ознайомила польську еліту з творчістю самобутнього українського новеліста, відкрив 21 груд. 1901 р. Слов'янський клуб¹².

На жаль, не мала успіху започаткована доповіддю О.Барвінського про українське питання перспективна спроба залучити до діяльності в Клубі українську громадськість: далися взнаки наелектризованість і упередженість як української, так і шовіністично настроєної частини польської громади. В таких умовах, активно співпрацюючи із створеним 1905 р. органом Клубу – щомісячником "Swiat słowiański", редактор відділу україністики Б.Лепкий іноді змушений був удаватися і до не дуже популярної дипломатії – ультиматумів та демаршів. Так, скажімо, коли головний редактор часопису Фелікс Конечний спочатку "розшифрував" назву видання "із польських позицій", що передбачали об'єднання слов'ян під егідою Польщі, а в 1907 р. без відома Б.Лепкого помістив пасквіль "Руський

бандитизм у львівському університеті", наступний номер вийшов з інформацією, що "руський співробітник відмовився від подальшої співпраці, мотивуючи своє рішення напруженням стосунків у львівському університеті"¹³.

Однак не ці прикрі моменти визначали краківське середовище письменника. Б.Лепкий нав'язує численні особисті контакти з польською культурною елітою – членами літературного об'єднання "Молода Польща", письменниками, громадськими й культурними діячами, журналістами, вченими. Серед його польських друзів були такі світочі європейського рівня, як С.Пшибишевський, С.Жеромський, К.Пшерва-Тетмайер, С.Виспянський, В.Фельдман, Л.Ридель, Ю.Каден-Бандровський, Б.Вислоух – список далеко не повний.

Польські приятелі сприяли Б.Лепкому в популяризації української літератури у Польщі, в публікації його власних творів та перекладів. Водночас сам "амбасадор української культури", як цілком заслужено стали називати Б.Лепкого, доносив до українського середовища, зокрема у Львові, новітні ідеї польської модерні. "Коли Богдан Лепкий приїжджає з Кракова й оповідає про нових богів Краківського Парнасу, що панують у льокалях Турлінського та Міхаліка, – від його слова і львівське середовище оживає. Пшибишевський, Жеромський, Новачинський, Тетмайер, Кисілевський були відомі вже тоді із своїх творів, вони вносять той новий настрій, за яким тягнеться молодеча уява"¹⁴. "Молода Муза", що виникла 1906 р. у Львові, була, без сумніву, інспірована тим модерністичним ферментом, що його привозили з Кракова Б.Лепкий та О.Луцький. Думка Б.Рубчака, що "для українського передсимволізму польський Краків важливий передусім тому, що там перебували Василь Стефаник, а пізніше Богдан Лепкий і Остап Луцький – обидва засновники "Молодої Музи"¹⁵, – цілком слушна.

Особливою теплотою і приязню відзначалися взаємини Б.Лепкого та Владислава Оркана, яких познайомив Василь Стефаник. І аж до смерті Оркана у 1930 р. не було у Лепкого в Кракові ближчого приятеля, ніж він.

Спеціально вивчивши українську мову, Оркан в оригіналі читав твори українських письменників, захоплювався українським театром, обстоював думку, що українці "покликані до того, щоб утворити музичну драму" і що вони "нація здорова і молода"¹⁶. Причиною українсько-польської ворожнечі Владислав Оркан вважав взаємну необізнаність обох народів: "Ми рішуче замало знаємося, і це одна з

причин нашої безнастанної гризні"¹⁷. Лепкому дуже імпонувала ця думка, і це робило обох митців однодумцями і співниками.

Б.Лепкий допомагав В.Орканові вибирати й перекладати оповідання до антології "Młoda Ukraina", Оркан Лепкому – до польського перекладу збірки М.Коцюбинського "W pętach szatana"¹⁸. У перекладі В.Оркана в "Масках" друкувалися поезії Б.Лепкого, зокрема його "Журавлі" – як згадка про вірну дружбу приятелів, розлучених буревіями українсько-польської війни¹⁹.

У міжвоєнні часи В.Оркан доклав чимало зусиль, щоб його український друг повернувся з Берліна на викладацьку роботу саме до Кракова. "Лише Краків, як і раніше, – читаємо в його листі до Б.Лепкого від 15 лист. 1925 р., – є місцем для людей науки та мистецтва. Далеким від провінційних шовінізмів, розважливим. До того ж Краків ти знаєш – маєш тут друзів, які приймуть Тебе, як і колись (багато хто допитується про Тебе)"²⁰. Б.Лепкий повернувся. Не до Варшави, куди його відраджував вертатися Оркан, не до Львова, Тернополя чи Бережан, де міг би без проблем влаштуватися, а саме до Кракова з його замріяним Вавелем і Плянтами...

Краківська квартира Лепких стає оазисом українства у Польщі, стає "тим культурним вогнищем, біля якого гуртується українська студентська молодь, де представники двох культур шукають шляхів до братерської співпраці"²¹. Тут обговорювалися питання, виношувалися і кристалізувалися творчі задуми, сюди стікалася найцікавіша інформація з україністики. Тихе краківське помешкання стало робітнею української культури.

Перебуваючи в Кракові, Б.Лепкий ніколи не забував земляків, для багатьох став опорою й розрадою в скрутну хвилину. Завдяки його старанням вступив до Краківської Академії мистецтв талановитий художник із Полтавщини Іван Северин²², разом з Д.Горняткевичем Лепкий представляв мистецькій еліті Кракова молодого галицького митця Михайла Зорія, який з вдячністю згадує свого покровителя: "Не можу не згадати добрим словом поета і, до речі, художника Богдана Лепкого. Часто ми, студенти з Галичини, ходили в гості до свого земляка, який нас і морально, і матеріально підтримував"²³. У цих словах – весь Лепкий, людина великої душі і щедрого серця...

Письменник плідно працював у краківській "Українській Громаді", виступав з доповідями про українську літературу, зокрема про творчість Шевченка, брав участь у численних вечорах не тільки в

Кракові, але й далеко за його межами. Своєю свіжістю й ширістю вечори ці досить часто завдячували саме Б.Лепкому. Про один із них – шевченківський – писав у 1905 р. О.Луцький: "Поминки тутешні не мали цілих концертів, але були вечером святочним, поважним і незмірно ширим. [...] Незвичайно щира і гарна і поважна була промова д. Богдана Лепкого. Не знаю, як би йому за слова ті сердечні подякувати треба"²⁴. Там же згадував автор замітки і про те, що "тутешнє товариство" вільних вакаційних курсів університетських в Закопанім" звернулося вже до д.Б.Лепкого із проською о проготованя викладового цикло про сучасне українське письменства на найближчі феріи"²⁵. Ці лекції та ще курси з історії української літератури, зокрема про "Слово о полку Ігоревім", про творчість Т.Шевченка, П.Куліша, Марка Вовчка, Г.Квітки-Основ'яненка, М.Шашкевича, І.Франка, Ю.Федьковича, В.Стефаніка, І.Карпенка-Карого, що їх Лепкий викладав польською та українською мовами для студентів Ягеллонського університету, – заповнювали існуючу до того часу прогалину в сприйнятті польським читачем літератури найближчого сусіда – України.

Лепкого-дослідника цікавлять не лише персоналії української літератури та їх сприйняття польськомовним читачем, але й українсько-польські літературні взаємини, про які йшлося в циклі доповідей для студентів університету, як от: "Вплив польської романтики на українську літературу", "Український краєвид в польській поезії", "Українська поезія в польських перекладах", "Переклади польських поетів на українську мову", "Слово о полку Ігоревім" в польських перекладах", "Шевченко в польських перекладах" тощо²⁶.

До речі, перекладацька діяльність самого Лепкого займає вагому частку в його спадщині. Лепкому-перекладачу польський читач завдячує ознайомленням з творами Т.Шевченка, І.Франка, П.Куліша, Л.Глібова, М.Старицького, О.Кобилянської, М.Коцюбинського, а ще поетів "літературного гетто" – з Радянської України: тут його увагу привернула поезія П.Тичини, М.Рильського, Є.Плужника, М.Драй-Хмари та ін.²⁷ Йому ж належить також найкращий у польській літературі переклад "Слова о полку Ігоревім", що був опублікований у Кракові 1905 р.

Досі не втратили своєї наукової цінності написані для польського читача огляди: "Нарис української літератури" та "Українська література"²⁸, дослідження й статті в польській періодиці, зокрема в

часописах: "Świat słowiański", "Wiadomości literackie", "Z zagadnień kulturalnych Wschodu i Zachodu", "Nurt", "Tęcza".

Самовіддана літературна й громадська діяльність Б.Лепкого була належним чином поцінована в міжвоєнній Польщі. Він обирався спочатку надзвичайним (1925), а потім і звичайним (1932) професором Ягеллонського університету, польський уряд іменував його сенатором Речі Посполитої (1938). На урочисту академію, присвячену 60-літтю від дня народження письменника і вченого, за свідченнями тогочасної преси, "з краю і з-за кордону надійшло стільки привітів, що не стало часу на саме їх відчитання не тільки під час академії, але й чайного вечора, уладженого в честь поета"²⁹.

Вшанування пам'яті Б.Лепкого стало в Польщі доброю традицією, що не переривалася навіть за часів панування комуністичного режиму, якого, до речі, так боявся письменник³⁰. Так, 1972 р. у Кракові проведенням урочистої академії відзначили 100-ліття від дня його народження, до ювілейної дати з'явилися публікації в польській пресі³¹. У жовтні 1991 р. Комісія слов'янознавства ПАН у Кракові спільно з Ягеллонським університетом, вшановуючи 50-у річницю від дня смерті Б.Лепкого, провели спільну наукову конференцію, на якій з доповідями про життя і творчість письменника, його наукову і громадську діяльність виступили провідні вчені – Ф.Зейка, Р.Лужний, Е.Вісьневська, В.Мокрий, Ф.Неуважний, М.Сивіцький³². У Кракові зареєстровано освітнє Товариство імені Богдана Нестора Лепкого, яке очолив О.Курилло; члени Товариства планують створити меморіальний музей Б.Лепкого, проводять екскурсії лепківськими місцями³³.

Задля справедливості слід, мабуть, сказати, що польські обрії Лепкого, особливо за панування тоталітарних режимів, не завжди були безхмарними. Німці закрили Ягеллонський університет і письменник залишився без роботи. Окупація комуністична вже по смерті Лепкого поставила під заборону навіть його ім'я.

Славист М.Якубець, готуючи до друку антологію "Українська література" з польськими коментарями, що вийшла у Варшаві 1962 р. (ювілейний рік Лепкого!), без сумніву, користувався Лепківським "Нарисом української літератури" (1930). Однак із зрозумілих цензурних міркувань не включив до своєї ґрунтовної праці жодного твору Б.Лепкого, хоча й згадує про нього як про письменника, не зв'язаного з соціалістичною ідеологією³⁴.

На жаль, за довгі літа власті Кракова не спромоглися навіть перезахоронити письменника в окрему могилу. Він і досі – в чужому гробівці на Раковицькому цвинтарі, як і за часів окупації. Цю могилу ніколи не відвідували делегації. До неї не поспішали паломники з України; не приходили відкрито вдячні поляки: в часи комуністичного режиму це межувало би з непередбачуваними наслідками. Але ж, як казали древні, *tempora mutantur!* І вони, ці часи, змінилися зовсім не для того, щоб наші народи забирали один в одного тлінні останки геніїв для створення помпезних пантеонів! Вони змінилися, щоб громадяни Польщі та України нарешті разом вшанували могили тих, хто поклав серце і душу на вівтар найдорожчого, що маємо, – нашої приязні.

¹ Див.: *Лев В. Богдан Лепкий (1872-1941). Життя і творчість* // ЗНТШ. – 1976. – Т. СХСШ. – С.29; *Лепкий Б. Три портрети: Іван Франко* // *Лепкий Б. Твори: У 2 т. – К., 1991. – Т.2. – С.613-650.* Далі всі посилання на твори Б.Лепкого подаємо за цим виданням, вказуючи том і сторінку.

² Див.: *Лепкий Б. Казка мого життя.* – Т.2. – С.384.

³ Там само. – С.472-473.

⁴ *Лев В. Богдан Лепкий.* – С.28.

⁵ Там само. – С.29.

⁶ *Лепкий Б. Казка мого життя.* – Т.2. – С.499.

⁷ *Siwicki M. Bohdan Lepki* // *Slavia Orientalis.* – 1972. – № 4. – 430.

⁸ Там само.

⁹ Там само.

¹⁰ *Льницький М. "Найпопулярніша постать на галицькому ґрунті..."* // *Лепкий Б. Твори.* – Т.1. – С.10.

¹¹ *Дубенчук М. Богдан Лепкий і Польща* // *Український календар.* – Варшава, 1972. – С.174.

¹² Там само. – С.175.

¹³ *Siwicki M. Bohdan Lepki.* – S.435.

¹⁴ *Рудницький М. Що таке "Молода Муза"? // Чорна Індія "Молодої Музи".* – Львів, 1937. – С.ІХ-Х.

¹⁵ *Рубчак Б. Пробний лет: Гло для книги* // *Остап Луцький-молодомузець / Зібрав Ю.Луцький.* – Нью-Йорк, 1968. – С.25-26.

¹⁶ *Лепкий Б. Три портрети: Владислав Оркан.* – Т.2. – С.683.

¹⁷ Там само. – С.687.

¹⁸ Там само. – С.689.

¹⁹ Там само. – С.691.

²⁰ *Siwicki M. Bohdan Lepki.* – S.438.

²¹ *Погребенник Ф. Богдан Лепкий – український письменник з Поділля.* – [Тернопіль, 1992]. – С.22.

²² *Лепкий Б. Лист до Гната Хоткевича від 4.07.1905 р.* // *Український календар.* – Варшава, 1972. – С.270.

²³ Бойчук Г. Він такий сонячний! // Культура і життя. – 1992. – 3 жовт.

²⁴ Луцький О. Українська Громада: З допису з Кракова // Остап Луцький-молодомузець. – С.53.

²⁵ Там само. – С.54.

²⁶ Дубенчук М. Богдан Лепкий і Польща. – С.179.

²⁷ Там само. – С.178.

²⁸ Zagry literatury ukraińskiej. Podręcznik informacyjny. – Warszawa; Kraków, 1930; Literatura unraińska // Wielka literatura powszechna. – Kraków, 1933.

²⁹ Цит. за вид.: Жайвір: Літературно-мистецький, історико-краєзнавчий альманах. – Березани, 1992. – С.5.

³⁰ Брат письменника Л. Лепкий згадує, що Б. Лепкий на звістку про перехід більшовиками 17 вересня 1939 р. кордону на Збручі і захоплення Березан дістав сердечний приступ і знепритомнів (див.: Лев В. Богдан Лепкий. – С.80).

³¹ Див., напр., цит. праці М. Сивіцького, М. Дубенчука тощо.

³² Zienkiewicz-Tomanek В. Наукова і літературна творчість Богдана Лепкого // Slavia Orientalis. – 1991. – № 4. – S.521-522.

³³ Товариство імені Б. Лепкого // Український світ. – 1992. – № 4. – С.2.

³⁴ Див.: Лев В. Богдан Лепкий. – С.237.